Rabin Shrestha

थायभु

(नेपालभाषाया दँपौ)

पूर्णाङ्क ६

प्रधान सम्पादक

सुलोचना मानन्धर धिताल

सम्पादक मण्डल

रीना तुलाधर

डा. पुष्पराज राजकर्णिकार

ज्ञानकाजी मानन्धर

त्रिरत्न शाक्य

कार्यकारी सम्पादक

प्राध्यापक नर्मदेश्वर प्रधान

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

कमलादी, काठमाडौं

च्वखँ | रजमाइल श्रेष्ठ, यल

संस्कृत काव्यशास्त्री

न्ह्यखँ

सुसभ्य व सुसंस्कृत समाजया न्हाय्‌कं हे साहित्य खः। साहित्यं हे मानवविकासया लँपुइ दिशानिर्देश यानाच्वनी, उकिं मानवसभ्यता मूल्यांकन याय्‌गु कसीमध्ये साहित्य नं खः। साहित्ययात नं कालपरिवेशकथं अझ सुसंगठित व व्यवस्थित यायेगु ज्या साहित्यशास्त्र वा काव्यशास्त्रं याइ। मानवविकास नापनापं वयागु इच्छा, आकांक्षा, दृष्टिकोण सकतां हिली। वहे मानवीय परिवर्तित स्वभावानुकुल काव्यशास्त्रय् नं ह्यूपा वइगु स्वाभाविक खः।

विश्वसाहित्यय् संस्कृतसाहित्यया तःधंगु योगदान दु। अन्दाजी २८०० दँ सिबें न्ह्यःया रामायण, महाभारत थें जाःगु संस्कृतसाहित्ययात ध्वयेफुगु साहित्य, थौंतक अभाव हे तिनि, अथे हे संस्कृत काव्यशास्त्रय् नं ईपू १ शदीयाम्ह भरतं रचना याःगु नाट्यशास्त्रयात थौंतक नाटक, संगित व मेमेगु साहितियक विधां ल्वःमंकेगु हिम्मत यायेमफु। आःतक लुयावःगु मध्ये संस्कृत काव्यशास्त्रया दकले न्हापांगु सफू नं थ्वहे जुयाच्वंगु दु। नाट्यशास्त्रयात नाट्यवेदया रुपय् नं कायेगु याः। थुगु नाट्यशास्त्रया रचनाया बारे अलौकिक बाखं दु। सृष्टिया आदिकालय् महाद्यवं ब्रम्हा, विष्णु आदि ६४ शिष्यतय्‌त नाट्यशास्त्रया उपदेश बिल। अले ब्रम्हां थःम्हं सृष्टि यानापिं मरीचि, सरस्वतीया काय् काव्य-पुरुष आदि शिष्यतय्‌त उपदेश बिल। भविष्यया बारे सकतां खँ स्यूम्ह काव्य-पुरुषयात लोकहितया निंतिं मनूतय्‌त नं उपदेश ब्यू धकाः ब्रम्हां उजं ब्यूगुलिं वहे काव्य पुरुषं थः झिंच्याम्ह शिष्यत सहस्राक्ष, उक्तिगर्भ, सुवर्णनाभ, प्रचेता, यम, चित्राङ्गद, शेष, पुलस्त्य, औपकायन, पराशर, उतथ्य, कुवेर, कामदेव, भरत, नन्दिकेश्वर, वृहस्पति, उपमन्यू, कुचमारपिन्त उपदेश बिल। थुपिं हे आचार्यपिंसं विभिन्न काव्यशास्त्र रचना यात धकाः राजशेखरं थःगु 'मीमांसा' सफुती उल्लेख यानातःगु दु।

नाट्यशास्त्रया बारे हाकनं मेगु नं बाखं दु। वेद न्ह्यनेमखंपिं वा न्ह्यने मज्यूपिं क्वय् स्तरयापिं मनूतय्‌सं पृथ्वीइ तसकं हाहाकार यात। वेदं च्यूत जुइकाच्वनेमाःगुलिं इपिं असभ्य जुल, इमिगु ज्या हे ठगी जुल। उकिं मनूतय्‌गु असभ्य व्यवहारयात भिंकेत सकलें द्यःत वनाः ब्रम्हायाके सल्लाह काःवन। ब्रम्हां सकसिनं न्ह्यने ज्यूगु स्वये नं ज्यूगु वेद रचना याय्‌गु वचं बिल। अले थःगु प्यंगू वेद ऋग्वेद, सामवेद, यजुर्वेद व अथर्वेदं छसिकथं सम्वाद, गीतसंगीत, अभिनय व रस आदि छता छता अंश लिकयाः न्यागूगु वेद 'नाट्यवेद' रचना यात। ब्रम्हां नाट्यवेदया आधारय् नाटक क्यनेत मिसा पात्रया निंतिं अप्सरात सृष्टि यात, रंगशाला छाय्‌पीत विश्वकर्मां जिम्मा काल अले **भरतं** दकलय् न्हापां सर्गय् इन्द्रध्वजोत्सवया अवसरय् अमृतमथन प्रदर्शन यात, हिमवत्प्रदेशय् त्रिपुरदाह नं क्यन। थुकथं सफल प्रदर्शन लिपा भरतं थः सच्छिम्ह शिष्यपिनि ग्वाहालि

कया: ब्रम्हाया नाट्यवेद पृथ्वीइ प्रचार याना धका: थ:पु 'नाट्यशास्त्र' यो न्हापांगु अध्यायय् न्ह्यथनातःगु दु (सिग्धाल,२०१६:१२९) । थथे काव्यशास्त्रय् दकले न्हापांगु शास्त्रया रुपय् भरतया नाट्यशास्त्र खनेदत । अथेला भरतसिबें न्ह्य:यापिं काव्यशास्त्री नं मदुखु मखु, तर थौंतक उमिगु सफू गनं उपलब्ध मजू ।

संस्कृत काव्यशास्त्रय् भरतमुनिनिसें भिंन्हय्गूगु शदीया जगन्नाथ, अकबरशाहथें ज्या:पिं आपालं काव्यशास्त्रीपिनिगु प्रादुर्भाव जुल । थन थुपिं सुं सुं काव्यशास्त्रीपिनिगु ब:चाहाकलं म्हसीका बीगु जुइ ।

० **भरत** : भरत सु धैगु खँय् इतिहास थौंतक मौन तिनि । नाट्यशास्त्रय् भरत स्वयं हे थ:त सामान्य मनूसिबें सर्गया छम्ह नाट्यविद्याय् निपूणम्ह द्य:या रुपय् परिचय ब्यूगु दु । गुलिसिनं ला भरत धैम्ह मनू हे मखु, भरत धैगु ला नाटकय् बांलाक अभिनय यायेस:म्ह उत्कृष्ट पात्रया पदवी जक ख: धका: धाइपिं नं दु । संस्कृत साहित्यय् पात्रया रुपय् विभिन्न भरत व: । गथेकि: दशरथया काय् भरत, दुष्यंतया काय् भरत, मांधाताया छय् भरत आदि । थुपिं स्वम्हं नाट्यशास्त्रया च्वमि मखु । थुपिं बाहेक मेपिं स्वम्ह नं खनेदु - आदिभरत, वृद्धभरत व जडभरत ।

आदिभरत व वृद्धभरत छम्ह हे जुइफुसा जडभरतयात हे चिहाकलं भरत धा:गु नं जुइमा: । शारदातनयं थ:गु सफुती नाट्यशास्त्रया निगू संहिताया उल्लेख या:गु दु - १. द्वादश साहश्री संहिता (१२००० श्लोक दुगु) २. षट्साहश्री संहिता (६००० श्लोक दुगु) । रामकृष्ण कविया कथं द्वादशसाहश्री संहिताया च्वमि वृद्धभरत वा आदिभरत ख:सा थ्वहे द्वादशसाहश्री संहितायात चिहाकलं जडभरत वा भरतं षट्साहश्री संहिता च्वल । तर थ्व खँय् विद्वानतय् दथुइ मतभेद जुल । गुलिसिनं दकले न्हापां षट्साहश्री संहिता च्वल जुइमा: अले तिनि उकियात तहाक: याना: द्वादशसाहश्री संहिता च्वल, उकिं षट्साहश्री संहिता हे पुलां धाइसा गुलिसिनं द्वादशसाहश्री संहिता हे दकले पुलां धका: धाइपिं नं दु । धनंजय, अभिनवगुप्त थें ज्या:पिं विद्वानतय्सं चिहाक:गु नाट्यशास्त्रयात पुलांगु भा:पिया उकिया टिका च्वलसा भोजराजथें ज्या:पिं विद्वानतय्सं तहाक:गु नाट्यशास्त्रयात पुलां भा:पिल (चौधरी,२०४२:१-२) । थौंकन्हय् नाट्यशास्त्रया बारे गुलि नं चर्चापरिचर्चा जुइ फुक्क हे चिहाक:गु ६००० श्लोक दुगु नाट्यशास्त्रया बारे हे जक जुइगु ख: । तहाक:गु नाट्यशास्त्रया बारे अपाय्सकं चर्चा मजू छाय्धा:सां उकिया छुं अंश जक लूगु दु ।

नाट्यशास्त्रया रचनाकाल थौंतक क्व:छी फयाच्वंगु मदु । थुकिया अध्ययनकर्तातय्सं थ:थ:गु तर्क बिया: थुकिया अन्दाजी ई बियाच्वंगु दु । संस्कृत विद्वान हरप्रसाद शास्त्रीं नाट्यशास्त्रया ई ईशा पूर्व निगूगु शदी जुइफुगु अन्दाज यानादिलसा श्री पी.वी. काणें इस्वी संवत्या आरम्भ कालपाखे जुइफुगु धयादिल अथे हे प्रो मेकडोनल्डं ईस्वी सम्वत् खुगूगु शदीपाखेयागु अनुमान यानादिल । नाट्यशास्त्र ईशा पूर्व न्हापांगु शदीपाखेया जुइफुगु अनुमान आपा विद्वानपिन्सं या:गुलिं थुकिया रचनाकार भरतमुनि नं ईपू १ शदीयाम्ह जुइफु । भरतया नाट्यशास्त्रबाहेक मेगु सफू लूगु खनेमदु ।

नाट्यशास्त्रया ६-७ अध्यायय् रसया महत्व व औचित्यतायात कया: दुग्यंक च्वयात:गुलिं साहित्यया थीथी वाद (सिद्धान्त) मध्ये रसवादया न्हापांगु सफूया रुपय् नं कायेगु या:, उकिं भरतयात रसवादया न्हापांम्ह प्रवर्तककथं नं का: ।

० **मेधाविरुद्र** : काव्यशास्त्री मेधाविरुद्रया नां भामह, राजशेखर, नमिसाधुपिन्सं थ:थ:गु काव्यशास्त्रय् उल्लेख यानात:गु दु । राजशेखरया कथं मेधाविरुद्र छम्ह त:धंम्ह कवि ख:, तर बुसांनिसें मिखां मखंम्ह । नमिसाधुं मेधाविरुद्रयात अलंकारशास्त्रया रचयिताया रुपय् का: । मेधाविरुद्रया नामय् हे मतभेद खनेदु ।

छाय्धा:सां मेधाविरुद्र नां छम्हसिगु मखु, 'मेधावि' व 'रुद्र' निम्ह जुइफु धाइपिं दु, तर थौंतक छम्ह हे खः वा निम्हसिगु नां धैगु स्व:छी फुगु अवस्था मदुनि । भामहं काव्यालंकारय् मेधाविया नां न्ह्यथंगुलिं पक्का नं ईस्वी ६ शदीसिबें न्ह्य:याम्ह जुइफुगु अनुमान दु । थौंतक वय्क:या काव्यशास्त्र लुप्त हे तिनि ।

० **भामह** : काव्यशास्त्री भरत धुंका:या मेम्ह चर्चितम्ह काव्यशास्त्री भामह खः । अन्दाजी ६ शदीपाखेयाम्ह भामहया जन्मस्थल काश्मीर ख:सा वय्क:या अबुया नां रक्रिलगोमी खः । भामहयात गुलिसिनं बौद्ध अनुयायीया रुपय् का:सा गुलिसिनं वैदिक धर्मालम्बी ब्राम्हण । *काव्यालंकारशास्त्र*या रचयिता भामहयात अलंकारवादया न्हापांम्ह प्रवर्तकया रुपय् नं नालेगु या: ।

० **दण्डी** : भामह धुंका:या मेम्ह प्रमुखम्ह अलंकारवादी दण्डी खः । ७ शदीयाम्ह दण्डीया स्वंगू सफू काव्यादर्श, दशकुमार-चरित व अवन्ति-सुन्दरी-कथा लूगु दु । गुजरातया मूलवासी[1] वीरदत्त व गौरीया काय् दण्डीया **काव्यादर्श** सफू काव्यशास्त्रय् तसकं चर्चित सफू ख:सा मेगु निगू साहित्यिक सफू खः, उकिं दण्डीयात छम्ह काव्यशास्त्रीया रुपय् जक मखु सफल साहित्यकारया रुपय् नं का: । काव्यादर्श आपालं भाषां टीका जूगु दुसा थ्वहे काव्यादर्श सफूया हुनिं दण्डीयात अलंकारवादीया रुपय् नं नालेगु या: ।

० **उद्भट भट्ट** : काश्मीर निवासी उद्भट भट्टयात भट्टोद्भट नं धायेगु या: । उद्भट भट्टया निश्चित जन्म तिथिया अभाव जूसां कश्मीर राजा (ईस्वी ७७९-८१३)या प्रधान (प्रधानमन्त्री ?) जूगुलिं च्यागू शदीयाम्ह खः धायेगु चलन दु । भामहं क्यंगु अलंकारयात हे थपघट याना: अलंकारवादी उद्भट भट्टं *काव्यालङ्कारसारसंग्रह* सफू च्वयादीगु दु ।

० **वामन** : काश्मीर निवासी काव्यशास्त्री वामन, जुजु जयपीडया मन्त्री जूगुलिंनं उद्भट भट्टया हे समकालीक धइगु सीदु । *काव्यालङ्कारसूत्र* सफूया च्वमि वामनयात रीतिवादया प्रवर्तककथं कायेगु या: ।

० **रुद्रट** : रुद्रट नं च्यागूगु शदीयाम्ह काव्यशास्त्री खः । काश्मीरयाम्ह सामवेदी भट्टया काय् अलंकारवादी रुद्रटं *काव्यालङ्कार* काव्यशास्त्र च्वयादीगु दुसा थुगु सफूयात कया: बल्लभदेव, नमि साधु व आशाधरपिन्सं टीका च्वयादीगु दु ।

० **आनन्दवर्धन** : ध्वनिसिद्धान्तया प्रवर्तक आनन्दवर्धन नवौं शदीयाम्ह काश्मीर निवासी खः । आनन्दवर्धनया काव्यशास्त्रय् तसकं लोकंह्वा:गु सफू **ध्वन्यालोक** ख:सा *देवी शतक, विषम बाण,* व *अर्जुन चरित* थें जा:गु काव्यात्मक सफूत नं आपालं दु ।

० **रुद्रभट्ट** : रसवादी रुद्रभट्टया कृति *श्रृंगार-तिलक* खः । भिगूगु शदीयाम्ह रुद्रभट्टयात रुद्रट हे खः पश्चिमेली विद्वानतय्सं धाय्गु या:सां निम्हं छम्ह हे मखु धइगु वय्क:पिनिगु सफूया गहन अध्ययनं स्पष्ट याइ ।

० **भट्टनायक** : भट्टनायक नं छम्ह काश्मीर निवासी काव्यशास्त्री खः । ध्वनिवादया न्हापांम्ह विरोधी तथा रससूत्रया व्याख्याकारकथं[2] म्हस्यूम्ह भट्टनायकं

१. दण्डीया पूर्खा न्हापा भारतया पश्चिमोत्तर प्रदेश गुजरातया आनन्दपुर धैगु थाय्या मूलवासी ख:सां लिपा नासिकय् वसाइँ सराइ जुल । लिपा हाकनं अचलपुर धइगु थासय् च्वंवन (सिग्द्याल, विसं २०१६:३४) ।

२. भावकं रस भोग याइगु जुया: रसवादयात भुक्तिवाद वा भोगवाद धाय्मा: धइगु पक्षय् भट्टनायक दु । तर थुकियात अभिनवगुप्तं खण्डन यात (शर्मा, विसं २०६१:४९) ।

'हृदय-दर्पण' रचना यानादीगु दु, उकिं वय्कःयात *हृदयदर्पणकार* नं धायेगु याः। वय्कःया सफूया बारे पुलांपिं आपालं विद्वानतय्सं चर्चा याःसां थौंतकं मलूनि।

० राजशेखर : विदर्भ धइगु थासय् च्वंम्ह दुर्दुक व शीलवतीया काय् राजशेखर काब्यशास्त्रीया नापनापं नाटककार नं खः। *काव्यमीमांसा* काव्यशास्त्रया रचयिता राजशेखरया बालरामायण, बालभारत, विद्भशालभञ्जिका, कर्पूरमंजरीथें जाःगु आपालं काव्यसफू नं दु। राजशेखरया ई. ८८० निसें ९२० दुनेया अनुमान दु।

० अभिनव गुप्त : अभिनव गुप्त मध्यकालीन भारतया तःधंपिं च्वमिपिं मध्ये छम्ह खः। काश्मीर निवासी अभिनव गुप्तया अबुया नां चुरवल खःसा वय्कःया जन्म ईसं ९५० या जःखः जूगु खः। शैवदर्शन व प्रत्यभिज्ञान क्षेत्रय् वय्कःया विशेष दखल दुगुलिं *परम-माहेश्वराचार्य* थें जाःगु उच्च पदं वय्कःयात विभूषित यानातःगु दु। वय्कलं च्वयादीगु विभिन्न विषयया सफूपाखें वय्कःया विद्वतता पिज्वयाच्वंगु दु। वय्कःया आपालं सफूत दु। तन्त्रालोक, भैरवस्तव, क्रमस्तोत्र, बोधपंचाशिका, इश्वर-प्रत्यभिज्ञाविमर्शिनी, मालिनिविजय वार्तिक, परमार्थसार, शैवाद्वैतदर्शन, ध्वन्यालोकलोचन टीका, अभिनवभारती आदि खः। वय्कलं थःगु जीवनय् विभिन्न विषयया ४१ गू सफू च्वयादीगु दुसा थौंतकया दुने ३५ गू जक लुयावःगु दु। वय्कःया ध्वन्यालोकलोचन टीका व अभिनवभारती निगुलिं सफू समीक्षा-कौशल, साहित्यसौन्दर्य तथा उत्कृष्ट शैलीया नमूना खः।

रसवादीया रुपय् चर्चितम्ह अभिनव गुप्त ईसं १०२५ या जःखः भिंनिसः शिष्यपिनिगु दथुइ भैरवस्तोत्र पाठ यायां श्रीनगरं १३ मील दक्षिण-पश्चिमपाखेया बहुरुपा धैगु थासय् च्वंगु छगू गुफाय् दुहांवनाः अन हे सिद्ध जुल धैगु धापू दु।

० कुन्तक : वक्रोक्ति हे काव्यया आत्मा खः धइगु मान्यता दुम्ह कुन्तकं *वक्रोक्तिजीवितम्* काव्यशास्त्र रचना यानादीगु दु। कुन्तक नं अभिनव गुप्तया हे समकालिन खः।

० मुकुल भट्ट : कल्लट भट्टया काय् मुकुल भट्ट नं छम्ह काश्मीर निवासी खः। भिगूगु शदीयाम्ह मुकुल भट्टया चिकिचाधंगु *अभिधावृत्तिमातृका* धैगु काव्यशास्त्र लूगु दु।

० धनञ्जय : भिगू शदीयाम्ह धनञ्जयया अबुया नां विष्णु खः। भरतया नाट्यशास्त्रयात स्पष्ट यायेकथं वय्कलं *दशरुपक* काव्यशास्त्र च्वयादीगु खः। धनञ्जयया किजा धनिकं दशरुपकया टीकाकथं *अवलोक* च्वयादीगु दु, अथे हे नृसिंह भट्ट, देवपाणि, कुरविराम थें ज्याःपिं टीकाकारपिन्सं नं टीका च्वयादीगु खनेदु।

० महिम भट्ट : अन्दाजि ११ शदीयाम्ह काश्मीर पण्डित महिम भट्टं *व्यक्तिविवेक* व *तत्वोक्तिकोष* निगू सफू च्वयादीगु दु। महिम भट्टयात ध्वनिवादया विरोधी कथं नं कायेगु याः।

० क्षेमेन्द्र : एघारौं शदीयाम्ह क्षेमेन्द्र नं कास्मीरयाम्ह हे खः। वया गुरु अभिनव गुप्त खःसा अबु प्रकाशेन्द्र खः। *औचित्यविचारचर्चा* कृतिं वय्कःयात काव्यशास्त्रय् औचित्यवादया संस्थापककथं म्हसीका बिलसा वय्कलं च्वयादीगु *कविकण्ठाभरण* व *दशावतारचरित* (ई १०६६) धइगु सफू नं लोकंह्वाः। थःगु कृतिइ वय्कलं थःत 'व्यासदास'या रुपय् न्ह्यब्वयादीगु दु।

० भोजराज : अन्दाजि ११ शदीपाखेयाम्ह मालवदेशया धारानगर निवासी भोजराजं *श्रृंगारप्रकाश* धइगु काव्यशास्त्र च्वयादीगु दुसा सरस्वतीकण्ठाभरण

(व्याकरण), राजमार्तण्ड (योग) व राजमृगाङ्क (वैद्य) थें ज्याःगु आपालं सफूत नं च्वयादीगु दु।

o **मम्मट** : एघारौं शदीयाम्ह काश्मीर निवासी मम्मटं ध्वनिवादया विरोधी भट्टनायक, महिमभट्टथेंज्याःपिन्त खण्डन यानाः *काव्यप्रकाश* धैगु कृति च्वयादिल। थुकथं ध्वनिवादया विरोधीतय्‌गु कारणं यानाः थ्यंमथ्यं शुन्य जुइधुंकूगु ध्वनिवादयात हाकनं प्रतिष्ठापन याःगुलिं मम्मटयात *ध्वनिप्रस्थापन परमाचार्यया* रुपय्‌ नं कायेगु याः। वय्‌कःया *शब्दव्यापारविचार* धइगु चिकिचाधंगु कृति नं दु।

o **सागरनन्दी** : एघारौं शदीयाम्ह सागरनन्दीया खास नां सागर जक खः। नन्दीवंशयाम्ह जूगुलिं वय्‌कःयात सागरनन्दी धायेगु यात। वय्‌कःया *नाटकलक्षण रत्नकोश* कृति नाटक ख्यलय्‌ तसकं हे महत्वपूर्ण जू।

o **रुय्‌यक** : बाह्रौं शदीयाम्ह काश्मीर निवासी रुय्‌यकया आपलं कृतित दु। रुय्‌यकया *अलंकारसर्वस्व, अलंकारमंजरी, अलंकानुसारिणी, नाटकमीमांसा, हर्षचरितवार्तिक, सहृदयलीला, साहित्यमीमांसा, व्यक्तिविवेकटीका, काव्यप्रकाशसंकेत* आदि कृतित दु।

o **हेमचन्द्र** : विसं ११४५ य्‌ गुजरातया धुन्धुक धइगु गामय्‌ जन्म जुयादीम्ह हेमचन्द्रं *काव्यानुशासन* कृति च्वयादीगु दुसा *सिद्धहेम* धैगु व्याकरण सफू नं च्वयादीगु दु। वय्‌कःया मृत्यु विसं १२२९ य्‌ जूगु खः।

o **रामचन्द्र व गुणचन्द्र** : काव्यशास्त्री हेमचन्द्रया शिष्यपिं जूगुलिं रामचन्द्र व गुणचन्द्रपिं नं गुजरातया धुन्धुक धैगु गांयापिं हे खः धकाः धायेफु। थुपिं निम्हसिनं मंकाःकथं *नाट्यदर्पण* धैगु सफू च्वयादीगु दु। रामचन्द्र जैन-साहित्यया छम्ह विख्यात साहित्यकार नं खः।

o **वाग्भट** : बाह्रौं शदीयाम्ह अलंकारवादी वाग्भटया खास नां बाहड खः। महामात्य पदय्‌ तकं थ्यंम्ह वाग्भटया अबुया सोम खः। वय्‌कःया लघुकृति *वाग्भटालंकार* तसकं लोकंह्वाः।

o **शोभाकर मिश्र** : तेह्रौं शदीयाम्ह काश्मीर निवासी शोभाकर मिश्रया *अलंकार रत्नाकर* सफू अलंकारलक्षणया छगू महत्वपूर्ण सफू खः।

o **अमरचन्द्र** : तेह्रौं शदीयाम्ह अमरचन्द्र गुजरात निवासी काव्यशास्त्री खः। वय्‌कःया *काव्यकल्पलता, छन्दोरत्नावली, काव्यकल्पलतापरिमल, अलंकारप्रबोध* आदि कृतित दु।

o **जयदेव** : तेह्रौं शदीयाम्ह जयदेवं च्वयादीगु काव्यशास्त्रनाप स्वापू दुगु *चन्द्रालोक* छगू जक कृति दुसा वय्‌कः छम्ह प्रख्यातम्ह कवि नं खः। जयदेवया मेगु नां *पीयूषवर्ष* नं खः। थ्वय्‌कः तसकं चर्चितगु *गीतगोविन्दया* रचनाकार मखु।

o **विद्याधर** : तेह्रौं शदीयाम्ह विद्याधरं काव्यप्रकाश व अलंकारसर्वस्व सफूया लिधंसाय्‌ *एकावली* नांया कृति च्वयादीगु दु।

o **शारदातनय** : तेह्रौं शदीयाम्ह शारदातनयया खास नां छु धइगु सुनां मस्यू। शारदाया काय्‌ जूगुलिं शारदातनय धकाः धाःगु खः। थ्वय्‌कः काश्मीरयाम्ह जुइफु धइगु अनुमान दु। शारदातनयया *भावप्रकाशन* कृति नाटकविधाय्‌ तसकं महत्वपूर्ण जू।

o **वाग्भट** : काव्यशास्त्रय्‌ वाग्भट नामं निम्ह विद्वान खनेदु, छम्ह बाह्रौ शदीयाम्ह वाग्भट खःसा मेम्ह चौधौं शदीयाम्ह। चौधौं शदीयाम्ह वाग्भटया

अमृतलहरी, लक्ष्मीलहरी, आसफविलास, जगदाभरण, प्राणाभरण, सुधालहरी, यमुनावर्णन आदि प्रशिद्ध जू।

७ **विश्वेश्वर पण्डित :** भिंच्यागू शदीयाम्ह विश्वेश्वरया अबु लक्ष्मीधर खः। वय्‌कलं *अलंकार कौस्तुभ, अलंकार मुक्तावलि, रसचन्द्रिका, अलंकार प्रदीप, कवीन्द्र कण्ठाभरण* यानाः न्यागू काव्यशास्त्र सफू च्वयादीगु दु।

अन्तय्

इसापूर्व न्हापांगु शदीयाम्ह भरतसिबें न्ह्यः हे काव्यशास्त्रया चिन्तन मनन शुरु जुइधुंकूगु स्पष्ट जूसां भरतसिबें न्ह्यःपिनिगु कृति उपलब्ध मजू। काव्य-स्वरुपयात कयाः विभिन्न शास्त्रीपिन्सं सिद्धान्त प्रतिपादन यात। ईब्यःकथं काव्यशास्त्रय् ब्वलंगु रसवाद, अलंकारवाद, ध्वनिवाद, रीतिवाद, वक्रोक्तिवाद, औचित्यवाद थें न्ह्याःगु विभिन्न सिद्धान्तत संस्कृत काव्यशास्त्रय् लोकप्रिय। थुपिं हे सिद्धान्तयात थौंथौ काव्यशास्त्रीपिन्सं पक्ष वा विपक्षय् व्याख्या विश्लेषण यायेगु ज्या निरन्तर जुयाच्वन। काव्यशास्त्रीपिनिगु व्याख्याविश्लेषणं हे सिद्धान्तं न्हू-न्हूगु रुपरंग काइ। कालान्तरय् नांजाःपिं गुलिखे काव्यशास्त्री व इमिगु कृति थौं प्रायः लुप्त अवस्थाय् दु। थज्याःपिं काव्यशास्त्रीपिनिगु निरन्तर अध्ययन अनुसन्धानं हे लुप्त जुयाच्वंपिं काव्यशास्त्रीपिं लुइगु सम्भावना प्रवल जुइ। च्वय् न्ह्यथनापिं काव्यशास्त्रीपिं बाहेक मेमेपिं नं च्वन्त्याःपिं आपालं शास्त्रीपिं अवश्य दनी। थन काव्यशास्त्रीपिनिगु बारे सामान्य म्हसीका बीगु ज्या जक जूगु दु। भविष्यय् प्रत्येक काव्यशास्त्रीपिनिगु बारे बिस्कं बिस्कं दुग्यंक अध्ययन अनुसन्धान यायेगु जुइ।

ooo

ग्वाहालि ज्वलं

उपाध्याय, बलदेव, विसं १९६३, *भारतीय साहित्यशास्त्र*। वाराणसी : नन्दकिशोर एण्ड सन्स।

पौडेल, विष्णुप्रसाद, विसं २०५७, *संस्कृत काव्यशास्त्र*। काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन।

सिग्द्याल, सोमनाथ, विसं २०१६, *साहित्य-प्रदीप*। काठमाडौं : नेपाल एकेडेमी।

चौधरी, सत्यदेव, ईसं १९७३, *भारतीय काव्यशास्त्र*। दिल्ली : अलंकार प्रकाशन।

शर्मा, मोहनराज, खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, विसं २०६१, *पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त*। काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्त भण्डार।